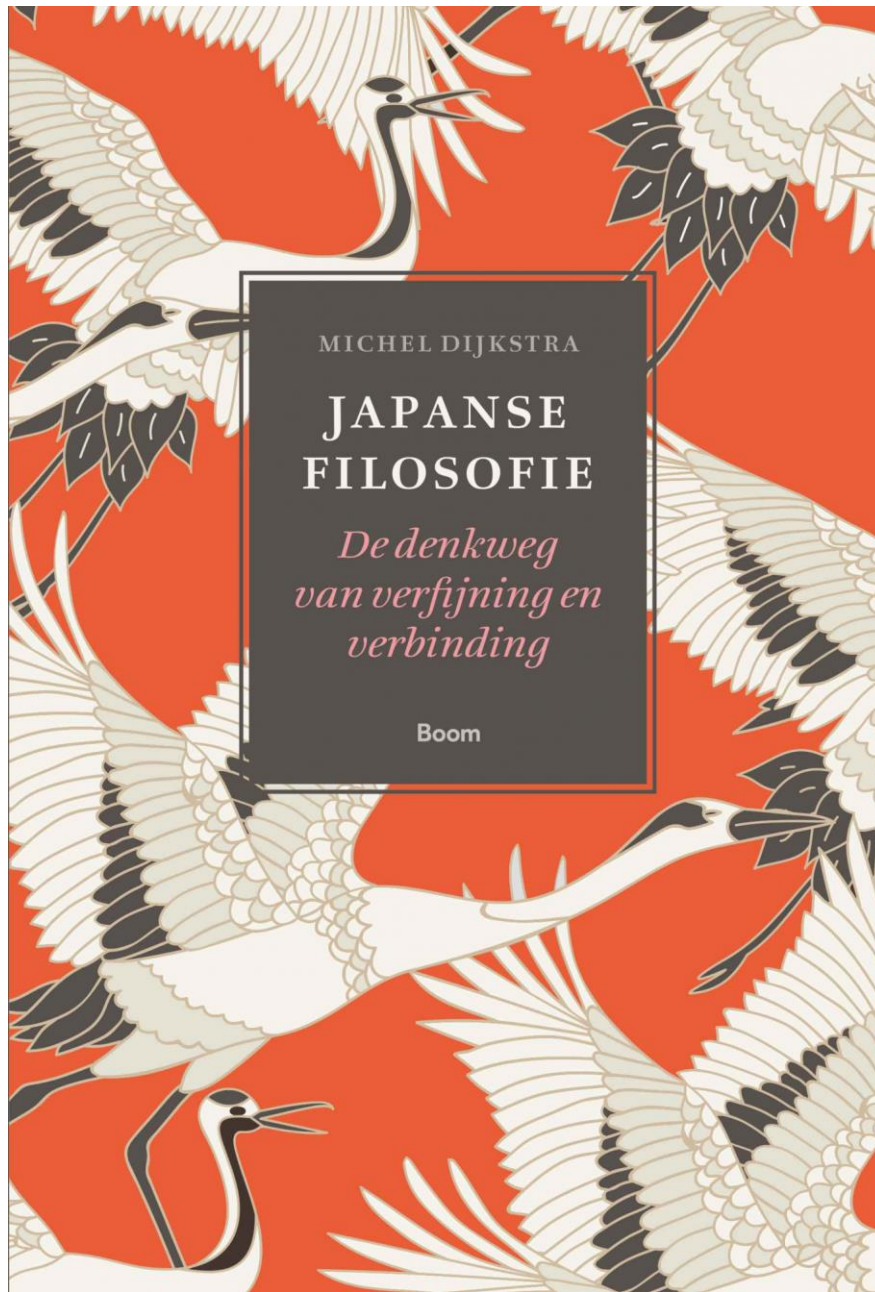

Laat de Bloem ontluiken

Nō-theater tussen zelf en zelfloosheid

Dr. Michel Dijkstra

MICHEL DIJKSTRA

JAPANSE
FILOSOFIE

*De denkweg
van verfijning en
verbinding*

Boom

Wat is *nō* (*suragaku*)?

- Muziektheater dat zijn grootste bloeitijd in de Muromachi-periode (1333-1573) beleefde
- Een hoofdpersoon (*shite*) treedt gemaskerd op; het orkest bestaat uit een fluitist en drie percussionisten
- Traditioneel zijn alle uitvoerenden mannen
- De grootste *nō*-dramaturg was Zeami (1363-1443), wiens faam vergelijkbaar is met die van Shakespeare bij ons
- Zeami is bovendien een belangrijk denker over esthetica, die de spanning tussen ‘zelf’ en ‘zelfloosheid’ thematiseert
- Dit contrast speelt ook een cruciale rol in zijn meesterwerk met ‘vrouwelijke’ *shite*: *Isutzu* (‘De rand van de put’)

Een kernconcept uit Zeami's esthetica: *yūgen* (‘verborgen mysterie’)

- *Ver kijk ik voorbij*
- *de kersenbloesems*
- *of gekleurde bladeren:*
- *slechts hutten bij de haven*
- *in de herfstschemer*

- Fujiwara no Teika (1162-1241)

Yūgen (2): definitie door Kamo no Chōmei (twaalfde eeuw)

- Volgens degenen die zijn doorgedrongen in het rijk van *yūgen*, gaat het om ‘wat overblijft’, dus hetgeen niet in woorden wordt uitgedrukt en een sfeer die niet door de vorm van het gedicht wordt geopenbaard ...
- Op een herfstavond, bijvoorbeeld, is er geen kleur in de lucht en klinkt er geen geluid, en hoewel we er geen afdoende reden voor kunnen geven zijn we op de een of andere manier tot tranen toe geroerd. Een ongevoelig persoon ziet niets bijzonders in zo’n schouwspel, maar bewondert alleen de kersenbloesems en de paarse herfstbladeren, die direct in het oog springen
- Vanwege de mist vang je slechts een glimp van de herfstbergen op, maar o, hoe betoverend, hoe vol allure zijn de gekleurde bladeren op het moment dat ze in de geest verschijnen – duidelijk superieur aan hetgeen je met je ogen kunt waarnemen. Wat voor uitdaging zit er nu in om je idee ostentatief te uiten, door het maanlicht te prijzen als iets wat ‘iedere hoek belicht’ of de bloesems als ‘schitterend’

Yūgen volgens Zeami

- ‘In zekere zin is [*yūgen*] iets wat je kunt zien en het publiek kan er bijzonder van genieten, maar een acteur met *yūgen* is niet gemakkelijk te vinden. Dat komt omdat slechts weinigen de smaak van *yūgen* kennen. Is hij niet bekend met de smaak, dan betreedt de acteur haar rijk niet’
- Zeami verbindt *yūgen* met ongrijpbare waardigheid, elegantie, zachtheid en rust, bijvoorbeeld die van een edelman uit de door hem geïdealiseerde Heianperiode
- De excellente acteur wekt deze gratie tot leven op het podium
- Zeami’s vader Kannami kon dit: ‘Hij was groot van stuk maar in een vrouwenrol juist uiterst tenger...’

De 'bloem' (*hana*)

- Zeami duidt de boeiende werking van *nō*, waar *yūgen* deel van uitmaakt, aan met de metafoor 'bloem'
- Er zijn twee soorten bloemen: een tijdelijke (Jap. *jibun no hana*) en een zuivere bloem (Jap. *makoto no hana*). Het eerstgenoemde begrip slaat op de vergankelijke fysieke charme en ongeunsteldheid van jonge acteurs, terwijl de laatstgenoemde term de vrucht vormt van langdurige training
- Het stuk 'De rand van de put' (Isutzu) wordt door Zeami 'het toppunt van de bloem' genoemd

De zuivere bloem

- Leven en dood komen en gaan. De marionet op de praalwagen stort, als zijn draad wordt doorgesneden, met een daverende klap in elkaar.’ Dit citaat is een metafoor voor de wijze waarop de mens gevangen zit in de kringloop van dood en wedergeboorte. Hoewel de naar het leven gemodelleerde speelpop op het platform op allerlei manieren lijkt te bewegen, beweegt hij in werkelijkheid niet uit zichzelf. Dat is het werk van de draad die hem stuurt. Zodra deze draad echter breekt, zal hij in elkaar zakken. Ook voor onze kunst geldt dat de verschillende manieren van nabootsen een soort uitwendige modellen vormen. Dat wat hen draagt, is de aandacht van de acteur. Deze mag evenwel niet zichtbaar zijn. Mocht dat ooit wel het geval zijn, dan zou dat neerkomen op het zichtbaar zijn van de draden van een marionet. Men moet zijn aandacht werkelijk tot draad maken en duizend vaardigheden met elkaar verbinden, zonder dat het publiek het door heeft. Indien men zo te werk gaat, zal de Nō-kunst levend zijn.
- Dit alles dient zich niet slechts tot het moment van optreden te beperken. Men moet deze vorm van aandacht dag en nacht tijdens al zijn dagelijkse bezigheden in zijn innerlijk vasthouden en haar niet vergeten. Brengt men dit vol ijver in de praktijk, dan zal zijn Nō-kunst zich alleen maar verder ontwikkelen

De bloem jn actie: *Isutzu (grondstof)*

- Er waren eens een jongen en een meisje van wie de vaders het platteland afreisden. Ze speelden met elkaar in de nabijheid van een put, maar toen ze opgroeiden voelden ze zich verlegen en ongemakkelijk bij elkaar. Toch was de jongen ervan overtuigd dat hij dit meisje zou trouwen, en wilde het meisje de jongen als man; resoluut weigerde ze alle vrijers die haar ouders haar voorstelden. Op den duur kreeg ze van haar buurjongen dit gedicht:

-
- Sinds ik jou niet meer zie,
- is mijn lengte,
- die ik tegen de putrand mat,
- voorbijgeschoten
- aan ons oude merkten.
-
- Zij antwoordde:
-
- Het haar, gescheiden in het midden,
- waarvan ik de lengte mat tegen dat van jou,
- valt nu ver over mijn schouders.
- Voor wie anders dan jij
- zal ik het opsteken?

Isutzu (grondstof, 2)

- Toont ze zich soms grootmoedig omdat ze zelf ook een minnaar heeft, dacht hij. Op een dag deed hij alsof hij weer eens naar Kawachi trok, maar hij verstopte zich in het struikgewas. Daarop maakte zijn vrouw zorgvuldig haar gezicht op, tuurde in de verte en dichtte:
  -
  - Steek jij vannacht
  - in je eentje
  - de Tatsuta-bergen over,
  - waar de wind voor de kust
  - de witte golven doet zwellen?
  -
- Toen hij dit hoorde, voelde hij een onmetelijke liefde voor haar opwellen. Vanaf dat moment reisde hij niet meer naar Kawachi.
- De naamloze jongen en het meisje worden door Zeami geassocieerd met de dichter en edelman Ariwara no Narihira (825-880) en zijn bruid, ‘de dochter van Ki no Arisune’

Isutzu (tekst, 1)

- WAKI: De Ariwara-tempel bevindt zich in Isonokami,
- de plek waar Narihira en de dochter van Aritsune
- als man en vrouw samenleefden.
- Dat gedicht: ‘Waar de wind voor de kust de witte
- golven doet zwellen ...’
- Dat moet hier zijn geschreven

- SHITE: Ik hoor alleen stemmen in de pijnbomen,
- voortgebracht door een bries die ik niet kan vinden,
- want niets is zeker
- in deze wereld. Mijn hart leeft als een vlietende droom,
- dus met welk geluid zal ik eens ontwaken?
- Dus met welk geluid zal ik eens ontwaken?

Isutzu (tekst, 2)

- SHITE: ‘De wind die voor de kust witte golven
- doet zwellen,
- KOOR: blaast nu vanuit Tatsuta. Steek jij in je eentje
- de bergen over in de duisternis van de nacht?’
- Terwijl golven van onrustige vrees op haar geest
- stuksloegen,
- zong ze dit gedicht,
- en op zijn beurt erkende hij haar angsten
- en liet zijn andere romance in vervreemding verdorren.
- SHITE: Ze had dus een goede reden om haar gevoelens kenbaar
- te maken via poëzie,
- Die in de diepte van de liefde duikt met woorden zo fragiel als het
- schuim van de oceaan.

Isutzu (tekst, 3)

- KOOR: Lang, lang geleden
- speelden twee kinderen hier
- voor hun huizen.
- Ze leunden tegen de putrand,
- vertelden verhalen en keken naar beneden
- waar in de diepte hun gezichten weerspiegeld werden,
- hen tegemoet stralend in de put.
- Zij waren beste vrienden.
- Hun harten waren voor elkaar als doorzichtige poelen,
- overdag helder door de zon en 's nachts door de maan;
- maar de dagen en nachten werden maanden en jaren.
- En met de jaren kwam verlegenheid. Onschuldig verliefd
- schreef de jongen een gedicht.
- Hij reeg zijn woorden aaneen als dauwdruppels,
- de bloemen van liefde kleurden zijn hart:
-
- SHITE: 'Putrand, o op de putrand,
- op de putrand markeerden wij onze lengte,
- maar ik ben langer geworden sinds ik jou voor het laatst zag,
- voorbijgeschoten aan ons oude merkteken
- op de put.'
- Zij antwoordde op dit gedicht:
- 'We stonden naast elkaar
- en vergeleken onze lokken,
- maar nu valt mijn haar ver over mijn schouders.
- Voor wie anders dan jij zal ik het opsteken?'
- Vanwege deze gedichten die ze voor elkaar maakten
- werd Aritsunes dochter
- de dame bij de putrand genoemd

Isutzu (tekst, 4)

- WAKI: Weids in de nacht
- schijnt over de Ariwara-tempel nog steeds de heldere maan.
- Schijnt over de Ariwara-tempel nog steeds de heldere maan.
- Ik keer mijn gewaad binnenstebuiten om het verleden in de geest
- op te roepen en wacht op dromen. Ik slaap op het bed van een reiziger, op een mat van zegge, uitgerold over het mos.
- Op het bed van een reiziger, op een mat van zegge, uitgerold over het mos.

Isutzu (tekst, 5 en slot)

- SHITE: Beschaamd als ik ben,
- word ik getransformeerd in de man van lang geleden, in de dans,
- KOOR: en zwier mijn gebloemde mouwen in de dwarrelende sneeuw ...
-
- SHITE: Nu ik hier kom,
- verschijnt het verleden voor me.
- KOOR: In de put nabij de Ariwara-tempel
- schijnt de oogverblindende maan,
- schijnt de oogverblindende maan